

บทที่ ๑
บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในคติชนวิทยา นิทานมีความหมายว่า เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว^๑ นิทานจึงเป็นเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมา และมีจำนวนหนึ่งที่ได้รับการบันทึก เมื่อนิทานเป็นเรื่องเล่า ผู้แต่งจึงสามารถใส่ความคิดและจินตนาการของตนลงไปได้อย่างอิสระ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง ได้กล่าวไว้ว่า ความคิดและจินตนาการของมนุษย์เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ มนุษย์สามารถคิดถึงสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ในชีวิตจริงได้มากมาย และสามารถผูกเรื่องราวเป็นนิทานที่เต็มไปด้วยอนุภาคที่เกี่ยวกับความ “เหนือจริง” เหลือเชื่อต่าง ๆ นานา มีความคิดมากมายที่มนุษย์คิดตรงกันอย่างเป็นสากล พบได้ทั่วไปในนิทานทั่วโลก^๒

เรื่องราวที่กล่าวถึงสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสามารถกระทำอาการเช่นเดียวกับมนุษย์หรือเหนือกว่านั้น พบเห็นได้ทั่วไปในนิทาน เนื่องจากนิทานเป็นโลกแห่งจินตนาการที่ผู้แต่งจะแต่งเติมเรื่องราวตามจินตนาการอย่างไรก็ได้ ดังนั้นบรรดาสัตว์ต่าง ๆ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้แต่งนิยมนำมาสร้างสรรคในนิทาน จะเข้ก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ปรากฏในนิทานหลากหลายเรื่อง ซึ่งมีบทบาทและพฤติกรรมแตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น ในสาธารณรัฐเซเนกัลของแอฟริกัน มีนิทานเรื่อง **วัยชราของพระราชินีแห่งจระเข้**^๓ จระเข้มีบทบาทเป็นตัวละครเอกที่เล่าเรื่องราวของตนเองว่าครั้งหนึ่งเคยเป็นพระราชินีแห่งจระเข้ แต่ได้ถูกลิงเจ้าเล่ห์หลอกหลวง จนกระทั่งถูกประชากรของชนชั้นปล้อออกนอกประเทศ นิทานอินโดนีเซียเรื่อง **ทำไมจระเข้จึงเกลียดมนุษย์**^๔ จระเข้เป็นตัวละครเอกที่เคยเป็นเพื่อนกับมนุษย์แต่ถูกหญิงผู้หนึ่งรบกวนจึงเกลียดชังมนุษย์นับแต่นั้นเป็นต้น

^๑ กิ่งแก้ว อัดถากร, **คติชนวิทยา** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๐), หน้า ๑๒.

^๒ ศิราพร ณ ถลาง, **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน** (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

^๓ กลาเวล แบร์นาร์ด, **ตำนานทะเลสาบและแม่น้ำ**, แปลโดย สุภาภรณ์ อภาวชูธรรม (กรุงเทพฯ: ข้าวฟาง, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

^๔ ส.พลายน้อย, **นิทานเพื่อนบ้าน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑-๕๔.

มา นิทานอีสปเรื่อง **สุนัขจิ้งจอกและจระเข้** จระเข้มีบทบาทเป็นตัวละครเอกที่พูดจาโอ้อวด ถึงความบริสุทธิ์ของตนตระกูลตนจนถูกสุนัขจิ้งจอกเตือนสติ นิทานอีสปฉบับของเฟดรัสเรื่อง **สุนัขกับจระเข้** จระเข้เป็นตัวละครปฏิบัติที่ชวนสุนัขลงมากินน้ำในแม่น้ำแต่สุนัขรู้ทัน นิทานญี่ปุ่นเรื่อง **กระต่ายกับจระเข้** จระเข้เป็นตัวละครปฏิบัติที่ถูกกระต่ายหลอกให้เรียกพวกพ้อง มาเรียงตัวกันเป็นสะพานเพื่อให้กระต่ายข้ามฝั่ง นิทานเขมรเรื่อง **พ่อลูกพบจระเข้** จระเข้เป็นตัวปฏิบัติที่จะกินพ่อลูกที่ช่วยเหลือตน จึงถูกพระราชาสั่งสอน และเรื่อง **สูงสูมารชาดก**^๕ ใน อรรถกถาชาดก ที่จระเข้เป็นตัวละครปฏิบัติ จ้องจะกินหัวใจของลิงพระโพธิสัตว์ แต่ถูกลิงพระโพธิสัตว์วางอุบายหลอกเอาตัวรอดไปได้ เป็นต้น

นิทานไทยมีเรื่องราวเกี่ยวกับจระเข้ด้วยเช่นกัน เรื่องที่รู้จักกันดี คือ เรื่อง **ไกรทอง** กล่าวถึง "ไกรทอง" หมอจระเข้ผู้ปราบจระเข้อันธพาล "ชาลวัน" ซึ่งเชื่อกันว่ามีเค้าความจริงอยู่ในจังหวัดพิจิตร ดังที่ได้มีผู้กล่าวไว้ว่า

ไกรทอง เป็นนิทานพื้นบ้านประจำถิ่นของจังหวัดพิจิตร ซึ่งเล่าต่อกัน มา โดยเชื่อกันว่าเรื่อง **ไกรทอง** นี้คงจะมีเค้าความจริงอยู่ เนื่องมาจากเล่าต่อกัน มาว่า ในสมัยหนึ่งมีจระเข้ใหญ่ออกอาละวาดอยู่ในจังหวัดพิจิตร ชาวบ้านต่างพากันหวาดกลัว จึงเล่าเรื่องเหล่านี้ให้คนรุ่นหลังฟัง โดยมีการแต่งเติมเรื่องราวเกี่ยวกับไสยศาสตร์เข้าไป จนทำให้เรื่อง **ไกรทอง** เป็นที่รู้จักแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน^๖

กล่าวกันว่าเรื่อง **ไกรทอง** นี้เป็นเรื่องที่มีเค้าความจริง เนื่องจากมีสถานที่ยืนยันเรื่องราวเหล่านี้ในจังหวัดพิจิตร คือ "ตงเศรษฐี" "เกาะวิมาลา" และ "ถ้ำชาลวัน" นอกจากนี้ที่ตำบลบาง

^๕ ดร.ณมิตร ณ ทุงประสานมิตร, **นิทานอีสป** (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๔.

^๖ นายตำรา ณ เมืองใต้, **นิทานอีสป**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น (๑๙๗๗), ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๐.

^๗ โยชิโกะ อุซึตะ, **นิทานเอกของญี่ปุ่น**, แปลโดย ลมุล รัตตากร (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๕-๖๔.

^๘ ประยูร ทรงศิลป์, **นิทานพื้นบ้านเขมร ชุดตัดสินคดีความ** (กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๗๔-๗๕.

^๙ สมพงษ์ โอศรีสกุล, "พฤติกรรมของสัตว์ในชาติภพภูถกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๐} จตุพร มีสกุล, "ไกรทอง," **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง ๑** (๒๕๔๒):๕๐๑.

ขุนกอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ก็มีศาลหลังหนึ่งที่มีศิระระจะเข้ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็น^๓ ศิระระของ "ชาลวัน" ตรงกันข้ามกับศาลนั้นก็ มี "วัดบางนายไกรนอก" สุนทรภู่กล่าวถึงวัดนี้ไว้ใน นิราศพระปฐม ว่าเป็นบ้านเดิมของไกรทอง ดังนี้

“บางนายไกรไกรทองอยู่คลองนี้
ชื่อจึงมีมาทุกวันเหมือนมันหมา
ไปเข่นฆ่าชาลวันให้พลันตาย
เป็นเลิศชายเชี่ยวชาญผ่านวิชา”^๑

นิทานอีกเรื่องหนึ่งที่สัมพันธ์กับเรื่อง ไกรทอง คือ เรื่อง ชาลวัน ซึ่งมีระจะเข้ “ชาลวัน” เป็นตัวละครเอกที่มีบทบาทร้าย กินตายายผู้เลี้ยงดู และออกอาละวาดกัดกินคน จนมีชื่อเสียง เลื่องลือโด่งดังไปทั่วจังหวัดพิจิตร ดังที่กล่าวไว้ในตำนานเรื่อง ชาลวันเมืองพิจิตร ว่า

เรื่อง ชาลวันเมืองพิจิตรนี้ สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยที่พิจิตรมีเจ้าเมือง ปกครอง ตามตำนานกล่าวว่า มีตายายสองสามีภรรยาเก็บไข่จะเข้มาฟักและเลี้ยงดู เมื่อโตขึ้นจะเข้กลับกินตายายผู้เลี้ยงดูตนเอง แล้วจึงออกอาละวาดไล่กัดกินผู้คน จนถูกขนานนามว่า “ไอ้ชาลวัน” ต่อมาจึงเรียกเพี้ยนไปเป็น “ไอ้ชาลวัน” และ เขียนว่า “ชาลวัน” ตามบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ หล้านภลัย วันหนึ่งชาลวันได้ไปคาบบุตรสาวของเศรษฐีเมืองพิจิตรขณะอาบน้ำอยู่ที่แพหน้าบ้าน เศรษฐีจึงประกาศให้สินบนหลายสิบชั่ง พร้อมทั้งยกลูกสาวอีก หนึ่งคนให้แก่ผู้ที่จะมาฆ่าชาลวันได้ ไกรทอง พ่อค้าจากเมืองนนทบุรี รับอาสาปราบ จะเข้ใหญ่ด้วยหอกลงอาคมหมอมจระเข้

ที่เมืองนี้มีสถานที่ทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น ถ้าชาลวัน ชาวพิจิตรเชื่อว่าเรื่อง ดังกล่าวเคยเกิดขึ้นจริง ดังความใน หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพิจิตร ว่า

ถ้าชาลวัน สันนิษฐานว่าอยู่กลางแม่น้ำน่านเก่า ปัจจุบันอยู่ห่างจากที่พัก สงฆ์ถ้าชาลวัน บ้านวังกระดี่ทอง ตำบลย่านยาว ไปทางใต้ประมาณ ๓๐๐ เมตร ทาง

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพิจิตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๘๒.

ลงปากถ้าเป็นโพรงสี่กรูปวงกลมมีขนาดพอที่จะเข้ขนาดใหญ่มากเข้าออกได้อย่างสบาย
คนรุ่นเก่าได้เล่าถึงความใหญ่โตของชาละวันว่า เวลามันอวดศักตลอลยตัวปริ่มน้ำ
ขวางคลอง ลำตัวของมันจะยาวคืบคลอง คือหัวอยู่ฝั่งนี้ หางอยู่ฝั่งโน้น^๑

ในหนังสือ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง ระบุไว้เช่นกันว่า

พระครูพิพิธธรรมศาสตร์ (ทองดี คงเกษม) อดีตเจ้าอาวาสวัดนครชุม ผู้มี
ภูมิสำเนาอยู่ย่านเมืองพิจิตรเก่ามาก่อนได้เล่าให้ผู้ค้นเคยแต่ครั้งเป็นผู้ช่วยเจ้า
อาวาสวัดท่าหลวง อำเภอเมืองพิจิตรประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ฟังว่า ชาละวัน
อาละวาดอยู่ในน่านน้ำเมืองพิจิตรเก่าย่านเหนือ ตั้งแต่วังกระดี่ทอง ดงเศรษฐี ดงชา
ละวัน ดงชะพลู จนคนเข็ดขยาดไม่กล้าลงน้ำ ชาละวันจึงล่องลงไปหากินทางตอนใต้
จนถึงเมืองพิจิตรเก่า... ท่านพระครูเล่าว่าผู้ใหญ่นักๆ คุยถึงหัวชาละวันที่ถูกบัน
ออกจากลำตัวว่ายาว “เป็นวา” ที่เดียวและได้นำไปตั้งไว้บนศาลเพียงตาหน้าเมือง
พิจิตรเก่า ท่านเข้าใจว่าผู้เล่าคงต้องการเปรียบเทียบถึงความใหญ่โตของชาละวัน
เพราะเมื่อเอ่ยถึงชาละวันทุกคนจะต้องกล่าวว่าเป็นจระเข้ใหญ่มากและอยู่ยงคง
กระพัน^๒

นอกจากนี้ยังมีนิทานอธิบายที่มาของจระเข้ในเทศกาลกฐิน และอธิบายเหตุที่มีดาว
จระเข้อยู่บนท้องฟ้า และมีความเชื่อกันว่าจระเข้ คือ คนที่ทวงสมบัติ คือ เรื่อง ดาวจระเข้^๓ ของ
ภาคกลาง

มีวรรณกรรมลายลักษณ์ในภาคต่างๆหลายเรื่องมีจระเข้เป็นตัวละครสำคัญ เช่น เรื่อง
ท้าวไพรยราช^๔ ของภาคอีสาน “พระนางจันทา” ได้เลี้ยงจระเข้ที่กินจุไว้ แต่นางกลัวว่าจระเข้จะ
ทำร้ายจึงนำไปปล่อย จระเข้ไม่พอใจจึงกลับมาอาละวาดชาวเมือง จนนางถูกเนรเทศออกนอก
เมือง หรือเรื่อง นางแดงอ่อน^๕ ของภาคอีสาน “จระเข้ นางแดงอ่อน” มีความอดทนต่อสู้กับ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ ผจวงวาด กมลเสวีรัตน์, พชนี ปี่เพราะ, และ ศิริพรรณ พงศ์สิฏานนท์, นิทานพื้นบ้าน
ภาคกลาง (กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๕๓) หน้า ๑๕๙-๑๖๒.

^๔ สิริวัฒน์ คำวันสา, “ท้าวไพรยราช : วรรณกรรมนิทาน,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ภาคอีสาน ๕(๒๕๕๒) : ๑๖๕๘-๑๖๖๑.

^๕ จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๑), หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

อุปสรรคในชีวิตเป็นอย่างสูง หรือเรื่อง “ศิลปะศาสตร์” ของภาคใต้ “จระเข้พญาภูมิ” เป็นตัวละครผู้ช่วย คอยช่วยเหลือ “พระศิลปะศาสตร์” อยู่เสมอ^๕

จากการที่มีตัวละครจระเข้เป็นจำนวนมากในนิทานไทยประเภทต่างๆทั้งที่เป็นนิทานมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์เพื่อการแสดง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารวบรวมนิทานไทยทุกภาคที่มีตัวละครจระเข้ในเรื่อง ตัวละครจระเข้ในนิทานไทยยังมีบทบาทที่หลากหลาย คือ เป็นตัวเอก ตัวปฏิบัติกร ผู้ช่วย และตัวประกอบ ซึ่งมีทั้งบทบาทดีและบทบาทร้าย ผู้วิจัยจึงสนใจใคร่ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะและบทบาทของตัวละครจระเข้ที่ปรากฏในนิทานไทย

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ลักษณะและบทบาทของตัวละครจระเข้ที่ปรากฏในนิทานไทย

๓. สมมติฐานของการวิจัย

ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติในนิทานไทย ส่วนใหญ่เป็นตัวเอกที่มีบทบาทร้าย ส่วนตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติมักเป็นตัวเอกที่มีบทบาทดี

๔. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ข้อมูลนิทานทั้งสิ้น ๑๐๗ เรื่อง ประกอบด้วยนิทานลายลักษณ์ และนิทานพื้นบ้านมุขปาฐะของภาคต่างๆ ในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

๔.๑ นิทานลายลักษณ์ ผู้วิจัยได้รวบรวมจากนิทานลายลักษณ์ทั้งที่ตีพิมพ์โดยใช้สำนวนเดิม แต่งใหม่เป็นสำนวนของตน และที่มีผู้เรียบเรียงเป็นเรื่องย่อ รวม ๗๕ เรื่อง ได้แก่

ภาคเหนือ ๘ เรื่อง ได้แก่

๑. คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร
๒. คัมภีร์ชาดกเรื่องไภยราช ในชาดกล้านนา
๓. คัมภีร์ชาดกเรื่องสังขวัฑฒนะ ในชาดกล้านนา
๔. คัมภีร์ชาดกเรื่องสิรินันทะ ในชาดกล้านนา

^๕ อุดม หนูทอง, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก (สงขลา: โครงการศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, (ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๓-๑๖๕.

๕. คัมภีร์ชาดกเรื่องสุพรรณโหมกชะหมาเก้าหาง ในชาดกล้านนา
๖. ตำนานจระเข้ปูน จังหวัดกำแพงเพชร
๗. ตำนานถ้ำน้ำบึง จังหวัดเพชรบูรณ์
๘. นิทานเรื่องไก่แก้วนครทริภุญชัย

ภาคอีสาน ๙ เรื่อง ได้แก่

๑. โคลงเรื่องท้าวไพรยราช
๒. ตำนานจระเข้บ้านท่าขอนยาง จังหวัดมหาสารคาม
๓. ตำนานนางอินถวา หรือตำนานเมืองวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี
๔. ตำนานเมืองกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
๕. ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์
๖. ตำนานลำสามหมอ จังหวัดชัยภูมิ
๗. นิทานคำกลอนเรื่องนางแดงอ่อน
๘. นิทานเรื่องข้าวเม่าซากเหม็ง
๙. นิทานเรื่องดาเยย

ภาคกลาง ๔๐ เรื่อง ได้แก่

๑. ตำนานไกรทอง จังหวัดพิจิตร
๒. ตำนานจระเข้เจ้าพ่อเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
๓. ตำนานจระเข้เจ้าพ่อจ้อย กรุงเทพมหานคร
๔. ตำนานจระเข้เจ้าพ่อองครักษ์ จังหวัดนครนายก
๕. ตำนานจระเข้เจ้าพ่อชุมแสงหรือตำนานจระเข้เผือก จังหวัดนครสวรรค์
๖. ตำนานจระเข้เจ้าพ่อวัดศาลเจ้า จังหวัดปทุมธานี
๗. ตำนานจระเข้ศาลเทพารักษ์อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก
๘. ตำนานจระเข้สามพัน จังหวัดสุพรรณบุรี
๙. ตำนานเจ้ากัจจลิน จังหวัดลพบุรี
๑๐. ตำนานชาละวัน ส่วนวันที่ ๑ จังหวัดพิจิตร
๑๑. ตำนานดาวจระเข้
๑๒. ตำนานดาวฤกษ์อาศวีนิ ในคัมภีร์เสขปกรณ
๑๓. ตำนานดาวฤกษ์จิตตะ ในคัมภีร์เสขปกรณ
๑๔. ตำนานตำบลดรเข้ร้อง จังหวัดอ่างทอง
๑๕. ตำนานโตะกีมุต ธรณี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑๖. ตำนานท้าวพันตา-พญาพันวัง
๑๗. ตำนานธงจระเข้ ส่วนวันที่ ๑

๑๘. ตำนานนางรุ่มสายสก จังหวัดจันทบุรี
๑๙. ตำนานป่อหกบาตร จังหวัดนครสวรรค์
๒๐. ตำนานบึงพระอาจารย์ จังหวัดนครนายก
๒๑. ตำนานเรือมาตวัตติ์เขียรบำรุง จังหวัดนครนายก
๒๒. ตำนานวังตาเพชร จังหวัดสุพรรณบุรี
๒๓. ตำนานหลวงปู่ศุขเสกทหารเรือเป็นจระเข้ จังหวัดชลบุรี
๒๔. ตำนานไอ้ต่างเกยชัย ส่วนวันที่ ๑ หรือตำนานบ้านเกยไชย จังหวัด

นครสวรรค์

๒๕. ตำนานไอ้ต่างเกยชัย ส่วนวันที่ ๒
๒๖. นิทานเรื่องกระต่ายกับจระเข้
๒๗. นิทานเรื่องจระเข้กับลิง ส่วนวันที่ ๒
๒๘. นิทานเรื่องนายพุทโธ
๒๙. นิทานเรื่องโปรดสัตว์ได้บาป
๓๐. นิทานเรื่องย่องเข้คนแก่ง
๓๑. นิทานเรื่องสอนจระเข้ให้ว่ายน้ำ
๓๒. นิทานเรื่องสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ
๓๓. นิทานคำกลอนเรื่องไกรทอง ของนายบุษย์
๓๔. นิทานตอนต้นก่อนบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธ

เลิศหล้านภาลัย เรื่องไกรทอง

๓๕. บทละครนอกเรื่องไกรทอง สมัยอยุธยา
๓๖. บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เรื่องไกรทอง

๓๗. บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เรื่องไชยเชษฐ

๓๘. บทละครนอกเรื่องไกรทอง พระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์
๓๙. บทละครเสภาเรื่องไกรทอง พระนิพนธ์ในกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
๔๐. เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

ภาคใต้ ๑๘ เรื่อง ได้แก่

๑. กาพย์เรื่องศิลาปีศาจ
๒. กาพย์เรื่องนางแดงอ่อน
๓. ชาลวันคำกาพย์
๔. ตำนานเกาะจระเข้ จังหวัดชุมพร
๕. ตำนานเกาะมัดโพน จังหวัดชุมพร

๖. ตำนานโนรา
๗. ตำนานโต๊ะนายมน จังหวัดสตูล
๘. ตำนานโต๊ะหินขาว จังหวัดกระบี่
๙. ตำนานทวดคลองนางเรียม จังหวัดสงขลา
๑๐. ตำนานบ้านโนเมือง จังหวัดสตูล
๑๑. นิทานร้อยแก้วเรื่องนางกันไทรย
๑๒. นิทานเรื่องกระจงกับจระเข้
๑๓. นิทานเรื่องควายกับจระเข้
๑๔. นิทานเรื่องควาย จระเข้ และกระจง
๑๕. นิทานเรื่องจระเข้กับจิ้งจก
๑๖. นิทานเรื่องพญายอดน้ำ แม่ศรีขวัญทอง
๑๗. นิทานเรื่องลิงกับจระเข้ ส่วนวนที่ ๑
๑๘. นิทานเรื่องลิงกับจระเข้ ส่วนวนที่ ๒

๔.๒ นิทานพื้นบ้านมุขปาฐะ ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากนิทานพื้นบ้านมุขปาฐะซึ่งเก็บจากสำนวนของผู้เล่าที่มีการตีพิมพ์แล้ว และข้อมูลนิทานพื้นบ้านที่ได้จากการสัมภาษณ์ รวม ๓๒ เรื่อง ได้แก่

ภาคเหนือ ๓ เรื่อง ได้แก่

๑. นิทานเรื่องจระเข้หรือจ๊กเข้
๒. นิทานเรื่องหาญหมีจงอางจระเข้
๓. นิทานเรื่องนางแดงอ่อน

ภาคกลาง ๒๒ เรื่อง ได้แก่

๑. ตำนานจระเข้เจ้าพ่อหนุ่ม จังหวัดนนทบุรี
๒. ตำนานจระเข้เจ้าแม่เอียง จังหวัดปทุมธานี
๓. ตำนานจระเข้วัดห้วยจระเข้ จังหวัดนครปฐม
๔. ตำนานจระเข้วัดหนองดินแดง จังหวัดนครปฐม
๕. ตำนานจระเข้หลวงพ่อเพชร จังหวัดปทุมธานี
๖. ตำนานชาละวัน ส่วนวนที่ ๒
๗. ตำนานชาละวัน ส่วนวนที่ ๓
๘. ตำนานชาละวัน ส่วนวนที่ ๔
๙. ตำนานธงจระเข้ ส่วนวนที่ ๒
๑๐. ตำนานธงจระเข้ ส่วนวนที่ ๓

๑๑. ตำนานวัดจระเข้ใหญ่ จังหวัดสมุทรปราการ
๑๒. ตำนานไอ้ต่างเกยชัย ส่วนวันที่ ๓
๑๓. นิทานเรื่องกระต่ายกระโดด จระเข้ไม่มีลิ้น
๑๔. นิทานเรื่องกระต่ายกับตะเข้
๑๕. นิทานเรื่องกระต่ายกับหอยโข่ง
๑๖. นิทานเรื่องกระต่ายเจ้าปัญญา
๑๗. นิทานเรื่องความทะเยอทะยาน
๑๘. นิทานเรื่องจระเข้ไม่มีลิ้น
๑๙. นิทานเรื่องจระเข้กับลิง ส่วนวันที่ ๑
๒๐. นิทานเรื่องจระเข้คาบคน
๒๑. นิทานเรื่องหลวงตาทอง
๒๒. นิทานเรื่องเหตุที่กระต่ายไม่มีหาง และจระเข้ไม่มีลิ้น

ภาคใต้ ๗ เรื่อง ได้แก่

๑. ตำนานจระเข้สีดำ จังหวัดปัตตานี
๒. ตำนานแหลมวัง จังหวัดสงขลา
๓. นิทานเรื่องขี้หมาที่จุมูกจระเข้
๔. นิทานเรื่องจระเข้กับหมา
๕. นิทานเรื่องทำคุณบูชาโทษ
๖. นิทานเรื่องบัยฟาติหะ^๑
๗. นิทานเรื่องอ้ายปลิ้น

๕. วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษารวบรวมนิทานที่ปรากฏตัวละครจระเข้ในภาคต่างๆของไทย
๒. ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของตัวละครจระเข้ที่ปรากฏในนิทานไทย
๓. ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของตัวจระเข้ที่ปรากฏในนิทานไทย
๔. สรุปผลการวิจัยและรายงานผล

^๑ สะกดตามต้นฉบับ

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้เข้าใจลักษณะและบทบาทของตัวละครจะเข้ที่ปรากฏในนิทานไทย
๒. เป็นแนวทางในการศึกษาตัวละครสัตว์ประเภทอื่นในนิทานไทยต่อไป

๗. นิยามศัพท์เฉพาะ

๑. **บทบาท (role)** หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของตัวละครที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง เนื่องจาก **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** มิได้ให้คำนิยามของคำว่าบทบาทไว้ ผู้วิจัยจึงประมวลสรุปจากคำนิยามของ ชนิกานต์ กุ้เกียรติ ที่ว่า

บทบาทของตัวละคร หมายถึง พฤติกรรมที่ตัวละครตัวนั้นๆ แสดงออกมาแล้วมีผลต่อการดำเนินเรื่อง ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อให้เรื่องดำเนินต่อไปตั้งแต่ต้นจนจบ และสามารถสื่อแนวคิดของเรื่องมาให้ผู้อ่านเห็นได้อย่างชัดเจน โดยผู้อ่านสามารถเข้าใจได้จากคำพูดหรือการกระทำของตัวละครที่แสดงออกมานั้นเอง^๑

๒. **ตัวเอก (protagonist)** หมายถึง ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่อง ไม่ว่าจะมีความดีหรือร้าย ดังปรากฏใน **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** ที่ได้นิยามไว้ดังนี้

protagonist ตัวเอก ตัวละครสำคัญที่สุดในบทละคร นิทาน หรือภาพยนตร์...ตัวเอกเป็นตัวนำในแง่ความสำคัญในบทละคร และในแง่ของความสามารถที่จะทำให้เราสนใจและเห็นอกเห็นใจไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากความกล้าหาญ หรือความน่าละอายหรือความต่ำต้อยก็ตาม^๒

^๑ ชนิกานต์ กุ้เกียรติ, "การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของกฤษณา อโศกสิน ที่ได้รับรางวัล: พัฒนาการด้านแนวคิด ตัวละคร และกลวิธีการประพันธ์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๔.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔๒.

๓. **ตัวปฏิปักษ์ (antagonist)** หมายถึง ตัวละครที่มีบทบาทเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตัวเอก ดังที่ปรากฏใน พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้

antagonist ปฏิปักษ์ ตัวละครในวรรณกรรม ประเภทบันเทิงคดี และบทละครที่มีบทบาทเป็นฝ่ายตรงข้ามกับพระเอกหรือตัวเอก เช่น ขุนช้างเป็นปฏิปักษ์ของขุนแผน ทศกัณฐ์เป็นปฏิปักษ์ของพระรามพระลักษมณ์ พระเจ้าย่าเป็นปฏิปักษ์ของพระลอ^๑

๔. **ผู้ช่วย (helper)** หมายถึง ตัวละครที่มีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอกหรือตัวปฏิปักษ์

๕. **ตัวประกอบ (minor character)** หมายถึง ตัวละครอื่นๆ ในเรื่องจะมีความสำคัญมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ของเรื่อง

๘. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เฉลิม มากนวล ได้ศึกษา การวิเคราะห์และเปรียบเทียบ นิทานชาดกกับนิทานอีสป^๑ จากการศึกษาพบว่านิทานอีสปมีโครงเรื่องสั้นและง่าย แต่นิทานชาดกมีโครงเรื่องหลายระดับตั้งแต่ง่ายจนถึงซับซ้อน นิทานชาดกและนิทานอีสปมีโครงเรื่องตรงกันเพียง ๖ เรื่อง และคล้ายคลึงกัน ๑๐ กว่าเรื่อง แสดงว่านิทานทั้งสองต่างมีเอกลักษณ์ของตนเอง ด้านลักษณะตัวละครขึ้นอยู่กับสภาพของภูมิศาสตร์ เช่น ช้าง จระเข้ พังพอน มีเฉพาะในนิทานชาดก นกในดิงเกลมีเฉพาะนิทานอีสป ในนิทานอีสปหมาจิ้งจอกมีบทบาทมากที่สุด แต่นิทานชาดกมีบทบาทมากที่สุด บทบาทของตัวละครในนิทานอีสป มีความสมจริงมากกว่านิทานชาดก สัตว์ในนิทานชาดกจะมีอุดมคติสูง สัตว์ที่มีลักษณะนิสัยที่คล้ายคลึงกันมากที่สุด คือ สัตว์ที่มีเขี้ยว เล็บ งามักจะดุร้าย ออกตัญญู เช่น หมาจิ้งจอก

ตัวละครจระเข้ในนิทานชาดกมีลักษณะนิสัยโง่ เสียวรู้แก่ลิง ดังปรากฏใน วานรินทรชาดก และสูงสูมารชาดก

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเปรียบเทียบตัวละครสัตว์ในนิทานชาดกกับนิทานอีสปเป็นการวิเคราะห์โดยภาพรวม จึงไม่เห็นบทบาทของจระเข้มากนัก ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นลักษณะและบทบาทของตัวละครจระเข้ในนิทานไทยต่อไป

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^๒ เฉลิม มากนวล, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป (กรุงเทพฯ: หน่วยการศึกษานิตศกั กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๘).

เบญจวรรณ ฉัตรเนตร ได้ศึกษา พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒: การศึกษาในเชิงวิจารณ์^๑ พบว่าพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒ มีแก่นเรื่องทั้งที่ดีและไม่ดี และยังได้ศึกษาความเปรียบในพระราชนิพนธ์บทละครนอก ในแง่ของโครงสร้างของ ความเปรียบ ภาพพจน์ของความเปรียบและวิเคราะห์คุณค่าของความเปรียบ โดยได้สรุปว่าแก่น เรื่อง สัญลักษณ์ และความเปรียบล้วนมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้พระราชนิพนธ์บทละครนอกใน รัชกาลที่ ๒ เป็นวรรณคดีชิ้นเอกของวงวรรณคดี

บทละครนอกเรื่องไกรทองมีแก่นเรื่องที่เสนอแนวทางประเพณีปฏิบัติที่ไม่ดี คือ ชีให้เห็น ว่าครอบครัวที่สามีมีภรรยามากจะขาดความสงบสุขภายในครอบครัว เรื่องไกรทองสะท้อนให้ เห็นว่าในสมัยก่อนชายไทยที่มีฐานะดี มีความรู้และมีชื่อเสียง นิยมมีภรรยาหลายคน แม้ภรรยา ไม่เห็นชอบแต่ก็ต้องอดทนยอมรับสภาพ จึงอยู่กันอย่างขาดความสงบสุข นอกจากนี้ผู้วิจัยยัง กล่าวถึงสัญลักษณ์ในเรื่องไกรทอง คือ มนุษย์และจระเข้ไว้ว่า มีตัวละคร ๒ ประเภท คือ ตัว ละครที่เป็นมนุษย์ตั้งแต่ต้นจนจบ ได้แก่ ไกรทอง นางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง และตัวละครที่ เป็นมนุษย์ในถิ่นที่อยู่ของตน เมื่ออยู่นอกเขตจึงจะเป็นจระเข้ และจะเป็นมนุษย์เมื่อมีการลงเลข ยันต์ ได้แก่ วิมาลา เลื่อมลายวรรณ และกุมภิลทั้งหลาย เมื่อพิจารณาพฤติกรรมพบว่าตัวละคร ทั้งสองประเภทมีพฤติกรรมเป็นคนทั้งสิ้น เช่น แสดงอาการหึงหวง เศร้า อาลัยอาวรณ์ ร้อนรุ่ม กลุ้มใจ และเมื่อเปรียบเทียบตัวละครทั้งสองประเภทพบว่ามี ความแตกต่างกันในเรื่องของภาษา เชื้อชาติ วัฒนธรรม การศึกษา และภูมิลำเนา ผู้วิจัยเสนอว่ามนุษย์และจระเข้เป็นสัญลักษณ์ที่ แสดงให้เห็นถึงการแบ่งชั้นของสังคม โดยตัวละครที่เป็นมนุษย์ตั้งแต่ต้นจนจบเป็นชนชั้นที่รับการ ยกย่องในสังคม ส่วนตัวละครที่เป็นมนุษย์ในบางครั้ง เป็นชนชั้นที่ได้รับการยกย่องเฉพาะใน เขตภูมิลำเนาของตน จึงเป็นชนชั้นที่ต่ำกว่า ส่วนการลงเลขยันต์แล้วทำให้เป็นมนุษย์เป็นเรื่อง ของการหัด การฝึกนิสัย วัฒนธรรมเดิม เพื่อเลียนแบบวัฒนธรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเหนือกว่า ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของจระเข้ในงานวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดใน วิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของจระเข้ในนิทานไทย

สมพร ร่วมสุข ได้ศึกษา วิเคราะห์บทบาทตัวละครมนุษย์ในบทละครในและละคร นอก^๒ พบว่าตัวละครมนุษย์ในบทละครในและละครนอกส่วนใหญ่มีที่มาจากอินเดีย เช่น พระ อินทร์ พระพรหม พระอิศวร ยักษ์ ครุฑ นาค กินรี และวิทยาธร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีที่มาจาก

^๑ เบญจวรรณ ฉัตรเนตร, "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒: การศึกษาใน เชิงวิจารณ์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘).

^๒ สมพร ร่วมสุข, "วิเคราะห์บทบาทตัวละครมนุษย์ในบทละครในและละครนอก," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๑).

ความเชื่อดั้งเดิมของไทยและจินตนาการให้พิสดารออกไป เช่น พระเสื้อเมือง จระเข้ แมว และ ม้า เป็นต้น แม้ว่าตัวละครมนุษย์จะมีรูปร่างพิสดารแต่ก็มีนิสัยตรงกับมนุษย์ เช่น มีความรัก โกรธ อาย ระแวง สงสัย และรู้จักให้อภัยผู้อื่น เป็นต้น อาจเป็นเพราะกวีสร้างตัวละครมนุษย์มาจากมนุษย์นั่นเอง ผู้วิจัยแบ่งประเภทตัวละครมนุษย์เป็น ๒ ประเภท คือ ตัวละครฝ่ายดี และตัวละครฝ่ายร้าย ตัวละครฝ่ายดีจะมีคุณธรรมและมักมีอำนาจพิเศษที่ช่วยเสริมอำนาจของตัวเองให้เด่นขึ้น ได้แก่ เทพ วิญญาณบรรพบุรุษ ลิง ม้า แมว กินรี เงือก นาค ครุฑ ยักษ์ พระเสื้อเมือง และพระไทร ซึ่งมีบทบาท คือ เป็นผู้ช่วยเหลือคนดีที่ตกทุกข์ได้ยากหรืออยู่ในอันตรายให้พ้นจากสภาพดังกล่าว ช่วยให้คนดีที่พลัดพรากจากกันได้มาพบกัน เป็นสื่อหรือเป็นเหตุแห่งความรัก ให้การคุ้มครองและช่วยเหลือผู้ประพฤติธรรมให้ปราบอธรรมได้สำเร็จ และเป็นผู้อุปถัมภ์เลี้ยงดูตัวเองโดยรับเป็นบุตรบุญธรรม ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายจะขาดคุณธรรม ได้แก่ ยักษ์ วิทยธร ปีศาจ จระเข้ และพญานาค ซึ่งมักมีบทบาททำนองเดียวกัน คือ เป็นผู้พรากตัวเองด้วยการลักพระเอกหรือนางเอกไปทำให้เกิดการติดตาม เป็นบิดาหรือบิดาเลี้ยงของตัวเองฝ่ายหญิงซึ่งมักถูกพระเอกฆ่าตาย และเป็นผู้ก่อศึกสงครามอันมีสาเหตุมาจากการชิงนาง

ในจระเข้ปรากฏในบทละครนอก ๒ เรื่อง คือ ไชยเชษฐ์และไกรทอง จระเข้ในไชยเชษฐ์เป็นสัตว์เลื้อยคลาน ไม่มีอำนาจพิเศษใดๆ เพียงแต่สามารถพูดภาษามนุษย์ได้ มีนิสัยดุร้าย โหด ขอบกัดกินมนุษย์ และไม่รู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ ส่วนจระเข้ในไกรทองมี ๒ ลักษณะ คือ เป็นมนุษย์หรือเทวดาเมื่ออยู่ในถ้ำ แต่เป็นจระเข้ที่ดุร้ายเมื่อออกจากถ้ำ มีนิสัยดุร้ายชอบกินมนุษย์ ใจบาปหยาบช้าไม่เชื่อฟังคำสอนคำเตือนของผู้ใหญ่ เจ้าชู้ เชื่อความฝัน และยอมรับความตาย นอกจากนี้ตัวละครมนุษย์ที่เป็นจระเข้จะเป็นตัวละครฝ่ายร้ายทั้งหมด ตัวอย่างเช่นจระเข้ในเรื่องไชยเชษฐ์มีบทบาทสร้างความเดือดร้อนให้กับมนุษย์ด้วยการจับมนุษย์กินเป็นอาหาร และเป็นต้นเหตุให้ตัวเองต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง ส่วนจระเข้ในเรื่องไกรทองมีบทบาททำให้นางตะเพาทองต้องพลัดพรากจากบ้านและญาติพี่น้อง

ผู้วิจัยเห็นว่าการวิเคราะห์บทบาทของจระเข้ในไชยเชษฐ์และไกรทอง มีความสอดคล้องกับการวิเคราะห์บทบาทของตัวละครจระเข้ในวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของจระเข้ในนิทานไทย

สมพงษ์ โอศรีสกุล ได้ศึกษา พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์^๑ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมพฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา คติธรรมคำสอนจากพฤติกรรมของสัตว์ จากการวิจัยพบว่าสามารถแบ่งพฤติกรรมของสัตว์ได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ พฤติกรรมของสัตว์ที่เป็นไปตามธรรมชาติของตน พฤติกรรมของสัตว์ที่แตกต่างไปจากธรรมชาติของตน และพฤติกรรมของสัตว์ที่สมมติขึ้นโดยการเลียนแบบจากมนุษย์

^๑ สมพงษ์ โอศรีสกุล, "พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔).

พฤติกรรมของสัตว์ทั้ง ๓ ลักษณะ มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ อบรมสั่งสอนให้คนทำความดี ละเว้นจากความชั่ว ซึ่งเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา และพฤติกรรมของสัตว์ในชาติภพภูมิกว้าง ทั้งพฤติกรรมที่มีคุณธรรม และพฤติกรรมที่ขาดคุณธรรม แท้จริงแล้วก็คือพฤติกรรมของมนุษย์นั่นเอง

จะเช้ในชาติภพภูมิกว้างมีพฤติกรรมของสัตว์ที่โง่เขลา กล่าวคือ คิดจะจับลิงแต่กลับถูกลิง ใช้อุบายหลอกหลวงได้สำเร็จ ปรากฏในวานรินทชาดก สูงสูมารชาดก กุมภิลชาดก และวานรชาดก

ผู้วิจัยเห็นว่างานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมของสัตว์ ซึ่งจะได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของจระเข้ในนิทานไทย

สิริวรรณ วงษ์หัตต์ ได้ศึกษา **บทบาทของตัวละครปรีกษณ์ในวรรณคดีไทย** พบว่าในบทละครนอกและบทละครในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครปรีกษณ์ส่วนใหญ่เป็นตัวละครประกอบ และเป็นตัวละครประเภทน้อยลักษณะ คือ มีนิสัยชั่วร้ายตลอดเรื่อง ยกเว้นจรรยาในเรื่องอิเหนาและระดูประดาหนในเรื่องดาหลัง ตัวละครปรีกษณ์มีทั้งที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ โดยเป็นยักษ์มากที่สุด สาเหตุของความเป็นปรีกษณ์กับตัวเอง คือ เผ่าพันธุ์ ศักดิ์ตระกูล ความรัก อำนาจ ความพยายาม และการแข่งดี ที่พบมากที่สุด คือ ความรัก ส่วนวิธีการกระทำอันเป็นปรีกษณ์ คือ การใช้เวทมนตร์ การใช้กำลัง ความสามารถ และการใช้เล่ห์เหลี่ยม ที่พบมากที่สุด คือ การใช้กำลัง ความสามารถ การกระทำของตัวละครปรีกษณ์ทำให้ตัวเองต้องประสบความพลัดพราว ความทุกข์ และความลำบาก บทบาทของตัวละครปรีกษณ์มีทั้งที่ส่งผลร้ายและผลดีต่อตัวเอง บทบาทส่วนใหญ่จะส่งผลร้ายต่อตัวเอง คือ ทำให้ตัวเองพลัดพราว เตือดร้อน ต้องใช้กำลังและความสามารถต่อสู้กับตัวละครปรีกษณ์ ส่วนความสำคัญของตัวละครปรีกษณ์ คือ เป็นสัญลักษณ์แทนนามธรรม ช่วยส่งเสริมตัวเองให้เด่นขึ้น ช่วยในการดำเนินเรื่องและช่วยขยายเนื้อเรื่อง และทำให้เรื่องสนุกสนานตื่นเต้นสมกับที่เป็นบันเทิงคดี

ตัวละครปรีกษณ์ในเรื่องไกรทอง คือ ชาลวัน มีลักษณะนิสัยทั้งที่ดีและไม่ดี นิสัยที่ไม่ดีคือ ทุร้าย ใ้อวด ไม่เกรงกลัวใคร ทะนงในความเก่งกาจ ชั่วร้าย ใจบาป ไม่มีคุณธรรม ปากหวาน พูดจาไพเราะ รู้จักพูดจาโอ้อวม เกี้ยวพาราสี ปลอบประโลมให้สตรีหลงใหลและมีใจเอนเอียง ส่วนนิสัยที่ดี คือ มีความยุติธรรม มีเหตุผล และไม่ลำเอียง จากการตัดสินใจการทะเลาะวิวาทของนางวิมาลา นางเลื่อมลายววรรณ และนางตะเกาทอง ชาลวันจึงเป็นตัวละครปรีกษณ์ที่มีทั้งคุณลักษณะดีและร้ายอยู่ในตัว เมื่อเป็นจระเข้ก็ทุร้าย สมกับธรรมชาติของจระเข้ แต่เมื่อเป็นมนุษย์ก็อ่อนโยน เป็นสามีที่ดี รัก ปกป้องภรรยา สมเป็นพระเอกของไทยที่ต้องรูปร่างและเจ้าชู้ ชาลวันจึงเป็นตัวละครปรีกษณ์ที่ผิดแปลกจากตัวละครปรีกษณ์อื่นๆ

* สิริวรรณ วงษ์หัตต์, "บทบาทของตัวละครปรีกษณ์ในวรรณคดีไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕).

สาเหตุของความประทับใจในเรื่องไกรทอง คือ ความรัก ซึ่งเป็นความรักฉันชู้สาว ส่วนวิธีการกระทำอันเป็นประทับใจในเรื่องไกรทอง คือ การใช้เวทมนตร์ โดยท้าวรำไพสะกดให้ไกรทองหลับแล้วนำไปขังในกรงเหล็ก เพราะไกรทองไม่รักษาสัญญา และการใช้กำลัง ความสามารถ โดยชาลวันลักพานางตะเภาทองด้วยการคาบนางไปไว้ในถ้ำทองได้น้ำ และชาลวันยังต้องต่อสู้กับไกรทองที่มาตามนางตะเภาทองคืน

บทบาทของตัวละครประทับใจในเรื่องไกรทองส่งผลดีต่อตัวเอก คือ ชาลวันคาบนางตะเภาทองไปทำให้ไกรทองได้แสดงความเก่งกล้าในการต่อสู้และเวทมนตร์จนชาวเมืองพิจิตรยอมรับ นอกจากนี้ตัวละครประทับใจในเรื่องไกรทองยังมีความสำคัญ ได้แก่ เป็นสัญลักษณ์แทนนามธรรม คือ โมหะหรือความหลงใหล มัวเมาในกามคุณ ช่วยส่งเสริมตัวเอกให้เด่นขึ้น ในด้านความกล้าหาญ ความสามารถในการต่อสู้ ผู้ทรงความรู้ด้านเวทมนตร์คาถาอาคม และฐานะความเป็นอยู่ และช่วยในการดำเนินเรื่องและช่วยขยายเนื้อเรื่อง โดยชาลวันเป็นผู้สร้างเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง เป็นปมปัญหา ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่ตัวละครอื่น ๆ

ผู้วิจัยเห็นว่าการให้ตัวละครชาลวันมีทั้งลักษณะนิสัยที่ดีและไม่ดี ไม่สอดคล้องกับการวิเคราะห์บทบาทของชาลวันในวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของจระเข้ในนิทานไทย ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

บุขรา เรื่องไทย ได้ศึกษา บทบาทของลิงในนิทานไทย^๑ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา บทบาทของลิงที่ปรากฏในนิทานไทย ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากนิทานไทยและนิทานของชนชาติไทย ทั้งสำนวนลายลักษณ์และมุขปาฐะ จำนวน ๖๘ เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งลักษณะของลิงได้เป็น ๒ ประเภท คือ ลิงที่มีลักษณะพิเศษ และลิงที่มีลักษณะธรรมดา ลิงที่มีลักษณะพิเศษ หมายถึง ลิงที่มีคุณสมบัติพิเศษบางประการทำให้แตกต่างไปจากลิงทั่วไป พบในลิงพระโพธิสัตว์และลิงผู้ช่วย ส่วนลิงที่มีลักษณะธรรมดา หมายถึง ลิงที่มีลักษณะเหมือนลิงตามธรรมชาติทั่วไป พบในลิงจากนิทานคติและนิทานสัตว์

ด้านบทบาทของลิงสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ตัวเอก ผู้ช่วย ตัวร้าย และตัวประกอบ ลิงที่เป็นตัวเอก แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ ตัวเอกมีบทบาทแสดงพฤติกรรมการช่วยเหลือ พบในอรรถกถาชาดก และตัวเอกมีบทบาทแสดงพฤติกรรมการทำร้าย พบในนิทานคติและนิทานสัตว์ ส่วนลิงที่เป็นผู้ช่วย มีบทบาทช่วยเหลือตัวเอก พบในนิทานพระราม นิทานปัญญาชาดก ชาดกพื้นบ้าน และนิทานมหัศจรรย์ ลิงที่เป็นตัวร้าย มีจำนวนน้อยที่สุด มีบทบาททำร้ายพระโพธิสัตว์ พบเฉพาะในนิทานอรรถกถาชาดก ลิงที่เป็นตัวประกอบ มีบทบาทเป็นตัวประกอบร่วมกับตัวประกอบอื่น และเป็นตัวประกอบเพื่ออธิบายเหตุ พบในนิทานอธิบายเหตุและอรรถกถาชาดก

^๑ บุขรา เรื่องไทย, "บทบาทของลิงในนิทานไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ผู้วิจัยเห็นว่างานวิจัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการศึกษาบทบาทของสัตว์ในนิทานไทย ซึ่งเป็นแนวทางในการศึกษาบทบาทของจระเข้ในนิทานไทย

สายป่าน ปุริวรรณชนะ ได้ศึกษา **“ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย”** เพื่อรวบรวมและจำแนกแบบเรื่อง (tale type) ของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย และวิเคราะห์ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นดังกล่าว

แบบเรื่องตำนานประจำถิ่นมี ๑๒ แบบเรื่อง แบบเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจระเข้มีอยู่ ๓ แบบเรื่อง ได้แก่ แบบเรื่องจระเข้เจ้า แบบเรื่องผู้สยบสัตว์ร้าย และแบบเรื่องผู้วิเศษแปลงกายเป็นจระเข้ ซึ่งแสดงแนวคิดเรื่องอภินิหารของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ์กับสายน้ำ ได้แก่ แบบเรื่องจระเข้เจ้า แสดงความคิดในการยกย่องจระเข้สัตว์ร้ายประจำท้องถิ่นให้เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ หรือบวิวารของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากความหวาดกลัวอันตรายจากจระเข้ของกลุ่มคนริมแม่น้ำหรือชายฝั่งทะเล แบบเรื่องผู้สยบสัตว์ร้าย แสดงความคิดว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มคนริมแม่น้ำ คือ วิรูปุชที่ปราบสัตว์ร้ายเช่นจระเข้ได้ และแบบเรื่องผู้วิเศษแปลงกายเป็นจระเข้ แสดงความคิดว่าเกจิอาจารย์หรือผู้มีวิชาอาคมที่เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่มคนริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลสามารถแปลงกายหรือเสกผู้อื่นให้เป็นจระเข้ได้ และอนุภาคเด่นเกี่ยวกับจระเข้ คือ อนุภาคผู้ปราบจระเข้ อนุภาคจระเข้เจ้า และอนุภาคคนกลายเป็นจระเข้

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าตำนานประจำถิ่นเกี่ยวกับจระเข้หลายเรื่องสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์บทบาทของจระเข้ในนิทานไทยได้ นอกจากนี้แบบเรื่อง อนุภาค และแนวคิดเกี่ยวกับจระเข้ดังกล่าวก็สอดคล้องกับแนวคิดของวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของจระเข้ในนิทานไทย

^๑ สายป่าน ปุริวรรณชนะ, “ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).